

Діна Фоменко,

науковий співробітник сектора
естампів та репродукцій НБУВ

Аркушева колекція літографій НБУВ

У статті розповідається про підбірку графічних портретів з колекції сектора естампів та репродукцій Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, характеризується творчість у жанрі портретної графіки таких митців різних національностей, як Й.Кригубер, О.Естеррейх, П.Ф.Борель, А.Муільрон, Ф.Красицький.

Прююпттевий портрет декабриста барона Володимира Івановича Штейнгеля.
1823. Автолитографія О.Г.Естеррейха.

Літографічну техніку винайшов 1797 р. в Німеччині уродженець Праги топограф Алоіз Зененфельдер¹. Процес літографування не складний: на камінь-вапняк з рівною зернистою поверхнею спеціальним олівцем (рідше пером, тушшю чи пензлем) наноситься зображення, яке після травлення й покриття фарбою легко переводиться на папір. Цю техніку з початку ХІХ ст. застосовують у Німеччині, Франції, Італії й Англії для факсимільного відтворення документів, нот та карт. Художня ж літографія майже повсюдно починається з 1816 р., захоплюючи багатьох талановитих, різних за творчою спрямованістю майстрів. Пік розквіту - 20-30-ті роки. До цього часу було розроблено основні способи літографування: олівцевою технікою й тоном (іноді розфарбовували вручну аквареллю).

Літографія опанувала більшість жанрів графічного мистецтва. Ми спинимося на портретному - в аркушеві колекції сектора естампів та репродукцій НБУВ він широко відбитий і користується найбільшим попитом серед різних категорій читачів. Так, є в колекції 20 портретів пера Йозефа Кригубера², який сприяв суттєвому розвитку мистецтва літографії в Австрії. Прекрасний аквареліст та літограф з 1825 р. повністю віддається портрету. І не дарма, бо саме в цьому жанрі найповніше розкрився його талант. Переходячи в штриховій манері від глибоких різких тіней до прозорих, ледь помітних рисочок, художник надавав своїм портретам життєвості й

Портрет київського військового губернатора графа Михайла Андрійовича Милорадовича. Не пізніше 1882 р. Літографія П.Ф.Бореля.
Дарунок графа Г.О.Милорадовича.

виразності. Митець зобразив представників аристократії - князя Клеменса Меттерніха та графа Йозефа Естергазі, мистецьких кіл - композитора Йоганна Штрауса (батька)

* Предок нашої сучасниці, єдиної київської баронеси Тетяни Миколаївни Штейнгель, один родич якої залишив у Криму Ластівчине гніздо, інший досяг незбняких успіхів у залізничному будівництві, а прадід Федір Рудольфович був послом України за гетьмана П.П.Скоропадського.

та поета-гумориста Моріца Готліба Сафира. Але найбільшу увагу сучасних до-слідників привертає датований 1834 р., вірогідно, останній прижиттєвий портрет відомого дипломата, князя Андрія Розумовського.

У цей період багато й успішно працював у літографії досить відомий аквареліст і мініатюрист Отто Естеррейх³. Він створив цілу галерею прекрасних портретів письменників і видатних діячів, зокрема

В.А.Жуковського та І.А.Крилова. Як правило, цим творам притаманна простота композиції та витончена стриманість малюнка. У НБУВ зберігається цікава автолітографія Естеррейха 1823 р. Йдеться про прижиттєвий портрет декабриста барона В.І.Штейнгеля⁴, засудженого після подій на Сенатському майдані до 30-річної каторги*.

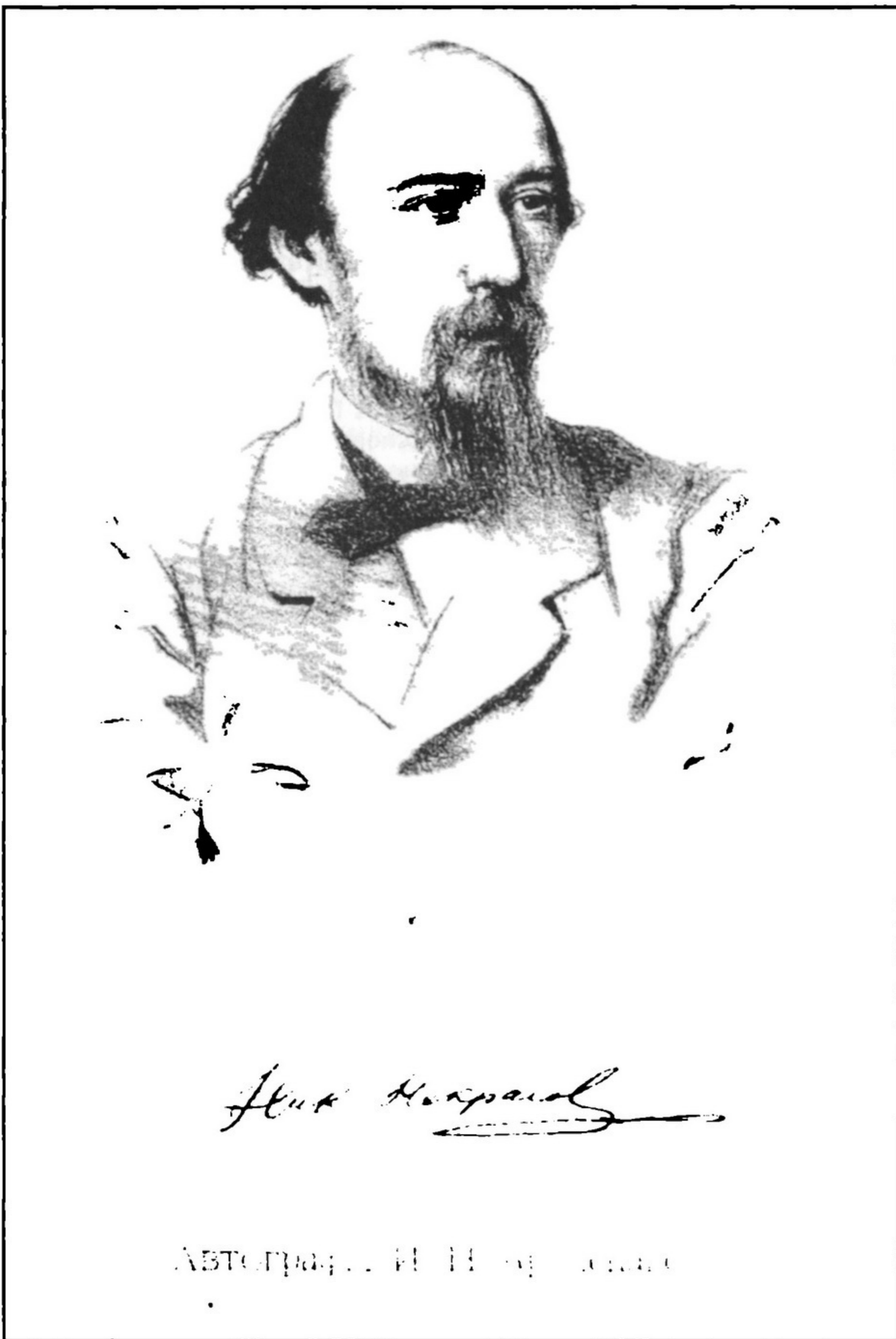
Неможливо уявити мистецтво літографії без талановитого й надзвичайно працювального російського гравера П.Ф.Бореля⁵, автора понад 300 портретів, більшість яких створено в 50-70-ті роки минулого століття для видавця О.Е.Мюнстера. З десяти робіт цього митця з колекції НБУВ кращі за майстерністю виконання та якістю відбитків є портрети відомого дипломата К.М.Базілі, першого видавця творів М.В.Гоголя М.Я.Прокоповича (друзів письменника по Ніжинській гімназії вищих наук князя Олександра Безбородька), військового губернатора Києва 1810-1812 рр. М.А.Милорадовича, графа М.П.Рум'янцева, колекція рукописів і книг якого започаткувала одну з найбільших бібліотек світу, т. зв. Рум'янцевський музей у Москві. До речі, власник золотої медалі 1895 р. «За художественные работы на камне» П.Ф.Борель виконав ще й жанрову літографію - вид Ніжина першої пол. ХІХ ст.

Своєрідною манерою вирізнявся один з кращих учнів славного російського гравера різцем М.І.Уткіна - Є.І.Гейтман⁶. Старанно прорисовуючи обличчя, він ледь наносив загальний контур фігури, що надавало зображенню невимушеності ескіза. В бібліотеці зберігається кілька робіт цього чудового майстра, проте лише одна - портрет героя війни 1812 р. І.С.Леонтєва - літографічна.

Працював у цій техніці й видатний російський живописець І.М.Крамської. Автолітографічний портрет російського поета Миколи Некрасова, створений ним у 1877 р. (за кілька місяців до його смерті), відбиває стан хворого: біль, тугу, передчуття неминучості кінця.

Кращими досягненнями літографічного мистецтва є роботи І.П.Фрідріца, К.Я.Афанасьєва, С.Ф.Галактіонова⁷.

Найбільшої популярності та досконалості літографія досягла у Франції. Важко назвати художника,

Прижиттєвий портрет російського поета й видавця
Миколи Олександровича Некрасова.
1877. Автолитографія І.М.Крамського.

який би не спробував себе в техніці гравюри на камені.

Зрозуміло, чому видатний російський офортист Лев Жемчужников, який віддав своє серце й талант Україні, замовив у 1861 р. портрети Тараса Шевченка, Миколи Костомарова й Пантелеймона Куліша саме в Парижі⁸. Ці досконалі твори блискучого майстра малюнка й виняткового колориста Адольфа Муільрона⁹ - окраса нашої колекції, як до речі, й офорти самого Л.Жем-

чужникова до «Живописной Украины».

Захоплювалися літографією й українські живописці. Прикладом може слугувати автолитографічний портрет Т.Шевченка, виконаний небожем поета, учнем М.Пимоненка та І.Репіна Фотієм Красицьким¹⁰.

Власник однієї з кращих колекцій портретної гравюри, пристрасний її збирач і дослідник Д.О.Ровинський¹¹, характеризує наприкінці мину-

лого століття відомі йому зібрання, відзначав цінність кожного. Деякі колекціонери аркуш за аркушем збирали всі твори одного або кількох граверів, інші розшукували рідкісні, відомі лише в кількох примірниках відбитки, декого цікавили тільки шедеври графічного мистецтва.

У колекції гравюри сектора естампів НБУВ наявна європейська гравюра всіх жанрів і видів техніки, починаючи з XVIII ст. Відомі майстри представлені тут кращими творами. Значна частина іконографії - це прижиттєві портрети осіб, які залишили слід у кожній з епох; нарешті, в збірці є твори, рідкісні ще за життя їх авторів, тобто одне-два-три століття тому.

¹ Суворов П.П. Искусство литографии. - М.: Искусство, 1952. - С. 3-30; Книговедение: Энциклопедический словарь. - М.: Сов. энциклопедия, 1982. - С. 187.

² Thieme U., Becker F. Allgemeines Lexikon der Bildender Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. - Bd. 21. - Leipzig: Verlag von E.A.Seeman, 1927. - S. 535-539.

³ Сапрыкина Н.Г. Коллекция портретов собрания Ф.Ф.Вигеля: Гравюра и литография 18 - первой пол. 19 века: Аннотиров. каталог. - М.: Изд-во МГУ, 1980. - С. 23, 52, 155, 167.

⁴ Прищева Г.А. Декабристы в изобразительном искусстве: Собрание Государственного Эрмитажа. - М.: Искусство, 1990. - С. 206.

⁵ Художники народов СССР: Биобиблиограф. словарь: В 4 т. - М.: Искусство, 1972. - Т. 2. - С. 31.

⁶ Подробный словарь русских граверов 16-19 вв. / Сост. Д.А.Ровинский. - СПб., 1895. - С. 35-44.

⁷ Там же. - С. 125-149, 158-159, 719-720.

⁸ Юхимець Г.М. Колекція офортів Лева Михайловича Жемчужникова у фондах ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. - Вип. 3. - К., 1996. - С. 143.

⁹ Thieme U., Becker F. Allgemeines Lexikon der Bildender Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. - Bd. 25. - Leipzig: Verlag von E.A.Seeman, 1931. - S. 199-200.

¹⁰ Турченко Ю.А. Український естамп. - К.: Наук. думка, 1964. - С. 129.

¹¹ Подробный словарь русских гравированных портретов / Сост. Д.А.Ровинский. - СПб., 1889. - Т.2. - С. 167-184.